

38. Кучеренко А.А. Український культурно-освітній рух у Херсонській губернії в період з 1861 по 1917 рр.: Автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2003.
39. Бевз Т.А. Українська партія соціалістів-революціонерів: організація, ідеологія, політика: Автореф. дис.... докт. іст. наук.: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005.
40. Шкварець В.П., Мельник М.Ф. Історія рідного краю. Миколаївщина: Навчальний посібник. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили; Одеса: ТОВ ВІД, 2003.
41. Історія Одеси / За ред. В.Н.Станко. – Одеса: Друк, 2002.
42. Коротецький Л.А. Летопись Херсона. – Херсон: б.и, 2004.
43. Турченко Ф.Г., Турченко Г.Ф. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець ХІХ ст. – 1921 р.): Історичні нариси. – К., 2003.
44. Шушляннікова Н. Розповіді з історії Херсонського краю. – Херсон, 2003.
45. Волковинський В. Чорна сотня та її "хрещені батьки" в Україні на початку ХХ століття // Історія України. – 2002. – № 10. – С. 1-4.
46. Кульчицька О. Миколаївський відділ "Союзу російського народу" – оплот самодержавства місцевого значення // Історична наука: проблеми розвитку. Матеріали міжнародної конференції. – Луганськ, 2002.
47. Кульчицька О. З історії існування анархістів Півдня України на початку ХХ століття // Херсонський державний університет. Південний архів: Збірник наукових праць. Історичні науки. – Вип. 14. – Херсон, 2004.
48. Павко А.І. Політичні партії й організації у Східній Галичині та Наддніпрянщині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: повчальний досвід історії // Національна Академія наук України. Інститут історії України. Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – Вип. V. – К., 2002.
49. Романенко Є. Українські національні партії в Російській імперії // Нова політика. – 2001. – № 3 (350).
50. Андреев А. Как меценаты заботились о физическом воспитании детей // Херсон маркет плюс. – 2006. – 7 апреля.
51. Чунихин В. Эй, корнет, готовься к бою: У истоков спортивной жизни города // Николаевские новости. Спорт. – 2004. – 23 ноября.
52. Кедровський Б., Степанюк С. Історичні аспекти становлення та розвитку дитячо-юнацького спорту на Херсонщині // Херсонський державний педагогічний університет. Збірник наук. праць. – Вип. 29. Педагогічні науки. – Херсон, 2002.
53. Масненко В.В. Історична думка та націотворення в Україні (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.). – Київ-Черкаси, 2001.

Summary

The historiographical achievements concerning social and political organizations of Ukrainian southern region at the end XIX-th – the beginning of XX-th century are analyzed in the article. The author comes to the conclusion that problem of researched societies functioning of stated period demands further study.

О. П. Сарнацький

ДОРЕВОЛЮЦІЙНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ ПРО СТАВЛЕННЯ ТА ДІЇ РОСІЙСЬКОГО САМОДЕРЖАВНОГО АПАРАТУ ВІДНОСНО УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

В умовах становлення та розвитку сучасної незалежної Української держави збільшується інтерес до власної національної історії, досвіду минулого та уроків з нього, які сприяють формуванню світогляду українського народу, у тому числі і його суспільно-політичної складової. Всебічне висвітлення вищезазначеного потребує необхідності розкриття того, як діяло самодержавство та його апарат влади в останні роки свого існування під час політичної кризи в Російській державі крізь призму їх ставлення до суспільства і людини в тій сфері, де вони найбільше дбали про свої політичні інтереси. Це вимагає показу й аналізу діяльності тих сил, що покликані були захищати існуючий на той час у Росії суспільно-політичний лад та всіляко боротися проти замахів на нього. Разом з тим, слід зауважити, що коли звернутися до її розгляду в найбільш широкому та загальному плані, в тому числі й опосередкованому, то вона досить значна, а в конкретному розумінні – то майже відсутня. Особливо це стосується її революційної складової. Тому метою цього нарису є спроба показати, як дореволюційна історіографія висвітлювала визначену проблему.

Використовуючи опосередкований шлях для дослідження даного питання, в дореволюційній історіографії можна виділити певні напрями.

Один із них репрезентував загальні нормативно-правові основи, що офіційно діяли в Росії, на які повинні були спиратися і якими зобов'язані були керуватися в своїй діяльності представники виконавчої та судової гілок самодержавної влади. Про це ми можемо дізнатися з відповідних томів найбільш повної та поважної колективної довідникової праці, що увійшла у повсякденну свідомість

тогочасного російського суспільства під назвою "Словник Брокгауза та Ефрона" [1]. До нього можна віднести й видання, де перелічуються найкращі на той час представники місцевої адміністрації держави [2], а також у публікаціях І. Білінова [3] та В. Гессена [4], характерною рисою яких є ретельність добору та аналізу їх авторами відповідного матеріалу. До такого роду публікацій, хоч і дуже умовно, можна віднести й працю, що була видана у цей час за кордоном [5], в якій показані методи діяльності царської таємної поліції під час здійснення ними політичного розшуку.

Інші напрями дореволюційної історіографії були пов'язані з загостренням у Російській імперії на той час так званого "питання про іногородців". Воно тоді прямо зачіпало як тих, хто проводив у життя офіційну політику уряду в національному питанні, так і їх політичних опонентів, що очолювали на місцях національно-визвольний рух.

Не дивно, що один із напрямів у дореволюційній історіографії стосовно проблеми, що розглядається, сформулювали праці представників самодержавної влади. Такі з них, як А. Смирнов [6, с.765], Д. Іловайський [7, с.7,10,12] А. Алекторов [8, с.3] у своїх працях щодо так званого "питання про іногородців" або погоджувалися в цілому з урядовою політикою його вирішення та підтримували її повністю, або із незначними застереженнями.

Виступ прогресивної наукової російської громадськості на захист українського друкованого слова, події Першої російської революції 1905–1907 рр., сприяли тому, що уряд фактично лише тимчасово призупинив цензуру щодо українських видань. У цей час деякі з представників російської громадськості у своїх працях виступили з критикою російських націоналістів [9, с.28], які виступали за російську самобутність, котра могла б призвести до розпалення національної ворожнечі, або підтримали висновки спеціальної комісії Російської Академії наук на чолі з О. Шахматовим, Ф. Коршем, О. Лаппо-Данилевським та ін. [10, с.8,12-15].

Однак таке "потепління" у ставленні до українського руху продовжувалося недовго. Швидко зростання національно-визвольних рухів в імперії під час цієї революції, в тому числі й українського, засвідчило для царизму та його влади про небезпеку для них, що виходила з їх боку. Тому він, здійснивши 3 червня 1907 р. реакційний державний переворот у країні, тим самим активізував впровадження в життя національної російської ідеї, яка надалі все більш міцніла та розвивалася, розпочав нове, ще більш жорстке переслідування українства, що збіглося з посиленням націоналістичних тенденцій у середовищі російського суспільства. Так, наприклад, А. Будилович в одній із своїх праць критикує тих представників українства, в тому числі й М. Грушевського, які заперечують "російську єдність", і називає їх україноманами [11, с.8,9,43]. В іншій своїй праці він піддає критиці вирішення національного питання в Росії на основах самовизначення народностей з подальшим його розвитком у автономію окраїн і федерацію областей [12, с.60,75]. Саме на такі та подібні їм переконання спирався П. Столипін у своїй внутрішній політиці з національного питання. Деякі з представників російського суспільства звернули увагу на досвід його вирішення в США, пропонували надати Україні права культурно-національної автономії, додаючи до нього економічний чинник, який би ґрунтувався на вільному підприємстві, що, на їх думку, сприяло б ідеї неподільності Російської держави [13, с.10,17]. А деякі з них, які мешкали в Україні, відповідальність за невирішеність національного питання в Росії покладали головним чином на бездіяльність самого російського суспільства [14, с.6,9,13].

Проголошена самодержавною владою в січні 1910 р. боротьба проти прагнень деякої частини "іногородців" до національного самовизначення, в число яких урядом на чолі з П. Столипіном свідомо були зараховані українці, які заговорили про свої національні права, знайшла своє відображення в працях тих представників урядового табору, хто займався цим питанням. Вони називали П. Столипіна захисником російської національної ідеї, а його дії – спрямованими на збереження державної цілісності країни [15, с.15,16], а ті, хто виступав за право українців на автономію, називались австрійськими найманцями [16, с.64]. Концентованим вираженням урядового погляду на український рух напередодні Першої світової війни стала праця київського цензора С. Щоголева, яка вийшла у світ 1912 р. [17]. У ній автор з урядових позицій піддав нищівній критиці український рух, "викриваючи" при цьому партійне обличчя його лідерів. За рік потому було видано скорочений варіант цієї праці. 1914 р. його було ще раз перевидано [18].

Під час Першої світової війни М. Гредескул у своїй праці виступив з критичними зауваженнями на адресу уряду відносно застарілих форм, методів та способів проведення національної політики, продовжуючи разом з тим дотримуватися урядової точки зору стосовно неподільності держави Російської [19, с.31,35,54,55]. В. Вернадський у своїй статті також виступив з критичними зауваженнями відносно національної політики уряду, яку той проводив щодо українства. [20, с.253,254].

Розглядали діяльність українських партій і представники жандармерії. У першій частині двотомного дослідження під назвою "Революционное движение в России", яке вивчали слухачі жандармських курсів, його автор полковник О. Спиридович присвятив у ньому декілька сторінок діяльності української "Спілки", розглядаючи її як складову РСДРП в українських губерніях, що мала відповідне національне забарвлення на кшталт соціал-демократії Польщі та Литви [21].

Поряд з цим громадську думку тодішнього російського суспільства формували й праці тих його представників, які очолили національно-визвольний рух в Україні. У них вони належним чином висвітлювали, характеризували та піддавали критиці дії уряду стосовно вирішення ним так званого "українського питання". Це праці М. Грушевського [22], М. Міхновського [23, с.55-60], М. Порша [24]. Критика національної політики царизму щодо українського народу знайшла свій прояв у публікаціях

С. Єфремова [25, с.85-98], С. Петлюри [26, с.77-94], М. Залізняка [27] та інших представників українських політичних партій різного напрямку [28].

На початку 1914 р. редакцією журналу "Украинская жизнь" була видана книга "Украинский вопрос", що була упорядкована до видання членами УДРП О. Лотоцьким та П. Стебницьким [29, с.33,34]. У ній йшла мова про централізм та асиміляторство в національній політиці в Росії, про звинувачення проти українства, які привели до появи в українському середовищі шовіністичних настроїв [29, с.141-152,157-160].

Таким чином, дореволюційна історіографія в міру можливого лише частково висвітлювала зазначену проблему. А питання про те, що було підґрунтям для подібного ставлення та дій царських урядовців відносно своїх політичних опонентів з табору українства, вимагають їх поглибленого вивчення й надалі.

Джерела та література

1. Энциклопедический словарь / Под ред. И.Е. Андриевского: В 82 т. – Т.1. – СПб., 1890.
2. Золотая книга Российской империи. – Б.М. и Г.
3. Блинов И. Губернаторы. Историко-юридический очерк. – СПб., 1905.
4. Гессен В. Из лекций по полицейскому праву, читанных в 1901-1902 гг. в Александровской военно-юридической академии. – СПб., 1902.
5. А.Б. За кулисами охранного отделения. – Берлин, 1910.
6. Смирнов А. Обрушение инородцев и задачи обрусительной политики // Исторический вестник. – 1892. – март. – Т.XLII.
7. Иловыйский Д. О ближайших задачах нашего правительства. – М., 1895.
8. Алекторов А. Инородцы в России. – СПб., 1906.
9. Евреинов Г.А. Самобытность или отсталость. – СПб., 1905.
10. Ковалевский М. Национальный вопрос и равенство подданных перед законом. – Варшава, 1906.
11. Будилович А.С. О единстве русского народа. – СПб., 1907.
12. Будилович А.С. Может-ли Россия отдать инородцам свои окраины? – СПб., 1907.
13. Евреинов Г.А. Национальные вопросы на инородческих окраинах России. – СПб., 1908.
14. Богдан-Сокольский А.М. Эскизы современности. – К., 1909.
15. Данилов В.А. Элементы многоплеменного русского сознания. – СПб., 1911.
16. Ковалевский П.И. Национализм и национальное воспитание в России. – Изд. 2. – СПб., 1911.
17. Щеголев С.Н. Украинское движение, как современный этап южнорусского сепаратизма. – К., 1912.
18. Щеголев С. Современное украинство. Его происхождение, рост и задачи. – К., 1914.
19. Гредескул Н.А. Россия и ее народы. "Великая" Россия как программа разрешения национального вопроса в России. – Пг., 1916.
20. Вернадский В.И. Украинский вопрос и русское общество // Дружба народов. – 1990. – №3.
21. Спиридович А.И. Революционное движение в России. – Т.1. – СПб., 1914.
22. Грушевский М.С. Очерк истории украинского народа. – СПб., 1904; Його ж. Украинство в России, его запросы и нужды. – СПб., 1906.
23. Міхновський М. Самостійна Україна. Промова // Державність. – 1992.
24. Порш М. Про автономію України. Друге видання. – К., 1913.
25. Єфремов С. За рік 1912-й: Статті, фейлетони, замітки. – (Репринтне відтворення видання 1913 р.). – К., 1993; Його ж. Благородний осведомитель // Украинская жизнь. – 1913. – №2.
26. Петлюра С. З українського життя // Україна. – 1907. – Т.2. – Кн. 2.
27. Залізняк М. Російська Україна й її відродження. – Львів, 1910.
28. Грінченко Б. 9 січня // Громадська думка. – 1906. – 10 січня та ін.; Донцов Д. Третя дума і національне питання // Слово. – 1909. – №1; Коваленко-Коломацький Г. (Гр. Сьогобочний). З часів проривів і надій. – 1900–1903 (Оповід. та ін.). – К., 1911.; Михайленко М. Національне питання в Росії й війна (Партія укр. соц. –рев.). – Б.М., 1914; Скоропис-Йолтуховський О. Значення самостійної України для європейської рівноваги. – Відень, 1916.
29. Українське питання. – К., 1997.

Summary

The article is an attempt to show how the pre-Revolutionary historiography reflects the activity and attitude of the Russian autocratic machinery representatives to the Ukrainian political parties at the beginning of the XXth century.